

بررسی تحولات جمعیتی کشورهای اسلامی با تأکید بر

شاخص‌های جمعیتی

جمهوری اسلامی ایران

۲۰۲۵-۲۰۰۰

آمنه خطیبی و منیژه امیرخسروی

مقدمه

که در بعضی ملل، تمام جمعیت و در بعضی دیگر بیش از نیمی و در بعضی دیگر درصد کم‌تر و یا خیلی کم آن مسلمانند.

مقایسه‌ی اوضاع و شاخص‌های جمعیتی کشورهای اسلامی، مشخص خواهد کرد که وضع و موقعیت هر کشور از نظر متغیرهای جمعیتی و شاخص‌های مربوطه چگونه است و می‌توان آن‌ها را با شاخص‌های جهانی مقایسه کرد، همچنین رتبه‌ی ایران را نیز در بین سایر کشورهای اسلامی نشان خواهد داد.

در مورد تعداد کشورهای مستقل اسلامی نظرات و عقاید متفاوتی مطرح می‌باشد، از آن جا که رویکرد سازمان همکاری اسلامی در شناسایی کشورهای اسلامی، رویکردی نسبتاً جامع است لذا در این مطالعه به‌عنوان رویکرد مبنا در بررسی کشورهای اسلامی انتخاب شده است. در این مقاله طبق تعاریف فوق و بررسی‌های دفتر صندوق جمعیت سازمان ملل متحد (UNFPA) و آمار منتشر شده از جمعیت کشورهای جهان و طبق اعلام سازمان همکاری اسلامی ۵۷ کشور مسلمان معرفی شده‌اند که به بررسی تحولات جمعیتی آن‌ها می‌پردازیم. این مطالعه در سه بخش تهیه شده است که دو بخش دیگر در شماره‌های آتی نشریه به چاپ خواهد رسید.

جهان اسلام، به سرزمین‌هایی گفته می‌شود که در آن مسلمانان دارای بالاترین درصد، نسبت به سایر ادیان هستند. اسلام که بیش از ۱۴ قرن از ظهور آن می‌گذرد بر اکثر سرزمین‌های نزدیک و دور دنیا خصوصاً در آسیا، اروپا و آفریقا نفوذ کرده است. از نظر موقعیت جغرافیایی بیش‌تر کشورهای اسلامی در خاورمیانه، آسیای میانه، شمال آفریقا و جنوب شرقی آسیا واقع شده‌اند.

از مهم‌ترین مطالعات بر روی کشورهای اسلامی، مطالعه‌ی کمی و کیفی جمعیت و بررسی شاخص‌های جمعیتی و اجتماعی و اقتصادی آن‌ها است. شناخت و آگاهی از تغییر و تحولات جمعیتی جوامع، لازمه‌ی هرگونه برنامه‌ریزی برای آن‌ها است، چرا که تمام جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن جوامع با حجم جمعیت و ویژگی‌های ساختاری آن پیوند خورده است.

مسلمانان در پهنه‌ی وسیعی از کره‌ی زمین سکونت دارند و در چهره‌ی جغرافیایی آن به نحو بارزی اثر گذاشته‌اند. تعداد مسلمانان و نقش آن‌ها در ترکیب جمعیتی و حکومتی آنان به طور یکنواخت نمی‌باشد، به طوری

آمنه خطیبی کارشناس مسؤل آمار موضوعی دفتر آمار و اطلاعات جمعیتی و مهاجرت سازمان ثبت احوال کشور است.

منیژه امیرخسروی کارشناس مسؤل آمار موضوعی دفتر آمار و اطلاعات جمعیتی و مهاجرت سازمان ثبت احوال کشور است.

جدول ۱- مناطق جغرافیایی و درصد جمعیت کشورهای اسلامی

ردیف	نام کشور	درصد مسلمانان	ردیف	نام کشور	درصد مسلمانان
۱	افغانستان	۹۹٫۸	۳۰	بحرین	۹۰٫۰
۲	تونس	۹۹٫۸	۳۱	کویت	۸۸٫۸
۳	ایران	۹۹٫۶	۳۲	اندونزی	۸۷٫۷
۴	اردن	۹۹٫۲	۳۳	اوگاندا	۸۶٫۴
۵	تاجیکستان	۹۹٫۰	۳۴	عمان	۸۶٫۰
۶	یمن	۹۹٫۰	۳۵	قرقیزستان	۸۵٫۰
۷	عراق	۹۸٫۹	۳۶	آلبانی	۸۴٫۰
۸	آذربایجان	۹۸٫۸	۳۷	ترکیه	۸۲٫۱
۹	سومالی	۹۸٫۶	۳۸	چاد	۸۱٫۲
۱۰	مالدیو	۹۸٫۴	۳۹	قطر	۷۷٫۵
۱۱	کومور	۹۸٫۴	۴۰	سیرالئون	۷۶٫۰
۱۲	نیجر	۹۸٫۳	۴۱	امارات متحده عربی	۷۵٫۰
۱۳	فلسطین	۹۸٫۳	۴۲	توکو	۷۵٫۰
۱۴	الجزایر	۹۸٫۲	۴۳	سودان	۷۱٫۵
۱۵	مراکش	۹۸٫۰	۴۴	مالزی	۷۱٫۴
۱۶	عربستان	۹۷٫۵	۴۵	بنین	۶۱٫۴
۱۷	جیبوتی	۹۷٫۱	۴۶	موزامبیک	۶۰٫۰
۱۸	ازبکستان	۹۷٫۰	۴۷	لبنان	۵۹٫۷
۱۹	گابن	۹۷٫۰	۴۸	گویان	۵۸٫۹
۲۰	پاکستان	۹۷٫۰	۴۹	قراقرزستان	۵۷٫۰
۲۱	لیبی	۹۶٫۶	۵۰	ساحل عاج	۵۶٫۴
۲۲	سنگال	۹۶٫۵	۵۱	نیجریه	۵۶٫۰
۲۳	گامبیا	۹۵٫۹	۵۲	برونئی	۵۱٫۸
۲۴	ترکمنستان	۹۵٫۳	۵۳	بورکینا فاسو	۵۰٫۰
۲۵	سوریه	۹۳٫۳	۵۴	گینه بیسائو	۴۲٫۸
۲۶	بنگلادش	۹۲٫۸	۵۵	کامرون	۴۰٫۰
۲۷	مالی	۹۰٫۴	۵۶	موریتانی	۲۰٫۰
۲۸	مصر	۹۰٫۰	۵۷	سورینام	۱۵٫۸
۲۹	گینه	۹۰٫۰			

مأخذ: esa-un.org

جهان ۲۰/۸ می باشد که این درصد در سال ۲۰۲۵ به ۲۵ درصد کل جمعیت جهان خواهد رسید.

پرجمعیت ترین کشور اسلامی اندونزی می باشد که بر اساس آمارهای بخش جمعیت سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۰، تعداد جمعیت آن ۲۴۰/۶۷۶ میلیون نفر است و پس از آن به

ترتیب پاکستان با ۱۷۳/۱۴۹ و نیجریه با ۱۵۹/۷۰۸ میلیون نفر جمعیت است.

کم جمعیت ترین کشور اسلامی، به ترتیب مربوط به کشور مالدیو با ۳۲۶ هزار نفر، برونئی با ۴۰۱ هزار نفر و سورینام با ۵۲۵ هزار نفر می باشد. در بین ۵۷ کشور اسلامی، از نظر جمعیت، ایران در جایگاه ششم قرار دارد و با جمعیتی در حدود ۷۴/۴ میلیون نفر، ۴/۷ درصد از جمعیت کشورهای اسلامی را تشکیل می دهد. همچنین بیش از ۶۰ درصد از کل جمعیت کشورهای اسلامی به ترتیب در هفت کشور اندونزی، پاکستان، نیجریه، بنگلادش، مصر، ایران و ترکیه ساکن هستند.

❖ توزیع مکانی جمعیت

به منظور مطالعه ی چگونگی توزیع و پخش جمعیت بر روی زمین که اصطلاحاً «توزیع مکانی جمعیت» نامیده می شود، از شاخص های مختلفی چون میزان های تراکم جمعیت استفاده می شود. اصطلاح تراکم جمعیت بر تعداد مردم یک منطقه در مساحت معین آن منطقه اطلاق می شود که به وسیله ی آن تعداد افرادی که یک واحد جغرافیایی را اشغال کرده اند، مشخص می شود. کشورهای اسلامی از نظر تراکم جمعیت اوضاع متفاوتی دارند. مطابق شکل ۴، کشور بحرین با داشتن

جدول ۲- مقایسه ی سهم کشورهای اسلامی از جمعیت جهان طی سال های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵

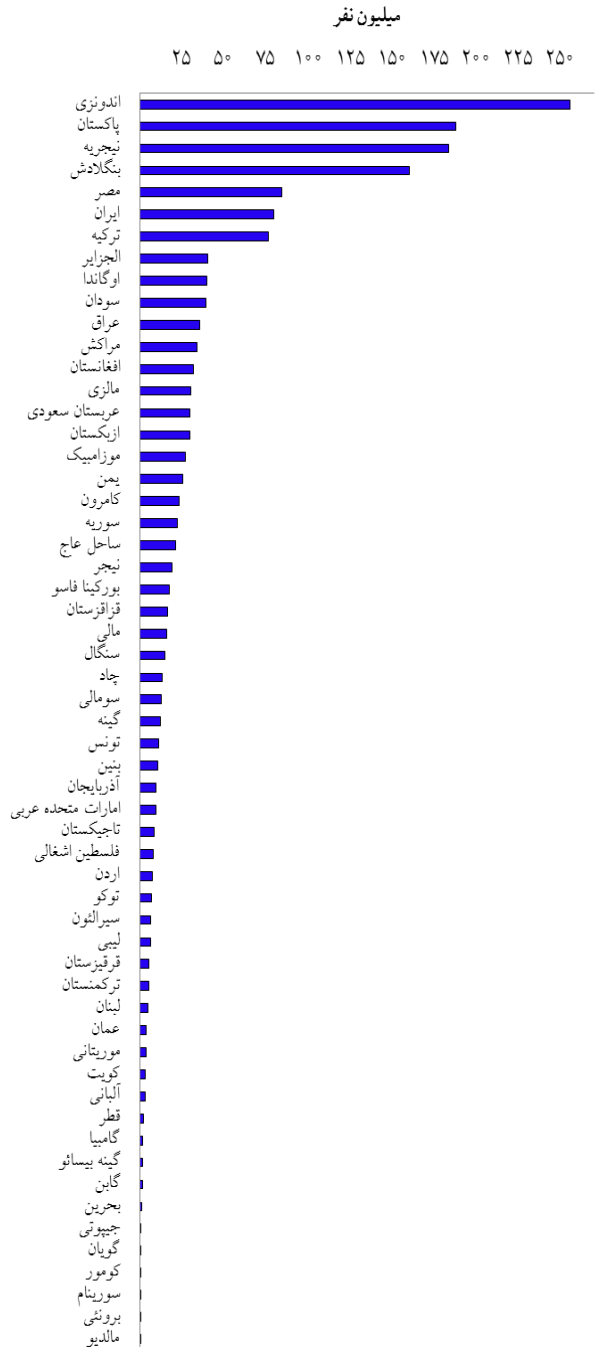
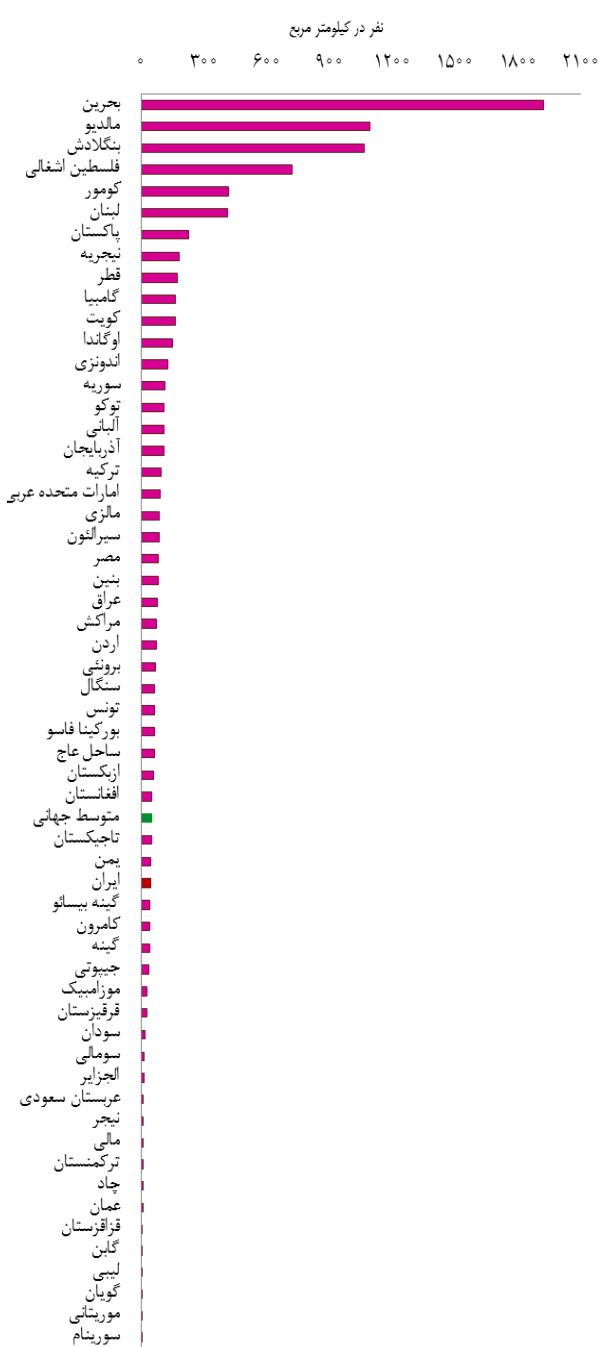
سال	جمعیت جهان	جمعیت مسلمانان	درصد مسلمانان از جمعیت جهان	جمعیت کشورهای اسلامی	درصد جمعیت کشورهای اسلامی از جمعیت جهان
۲۰۱۰	۶۹۱۶۱۸۳۰۰۰	۱۶۱۹۳۱۴۰۰۰	۲۳٫۴۱	۱۵۶۰۴۲۸۰۰۰	۲۲٫۵۶
۲۰۱۵	۷۳۲۴۷۸۲۰۰۰	۱۷۷۶۵۷۶۹۰۰۰	۲۴٫۲۵	۱۷۱۴۲۱۲۰۰۰	۲۳٫۴۰

مأخذ: esa-un.org

جدول ۳- تعداد و درصد جمعیت کشورهای اسلامی به کل جمعیت جهان طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۵

جمعیت (میلیون نفر)						سال
۲۰۲۵	۲۰۲۰	۲۰۱۵	۲۰۱۰	۲۰۰۵	۲۰۰۰	
۲۰۲۳۹۰۶	۱۸۵۹۲۴۹	۱۷۱۴۲۱۲	۱۵۶۰۴۲۸	۱۴۱۳۰۴۲	۱۲۸۰۸۳۷	جمعیت کشورهای اسلامی
۸۰۸۳۴۱۳	۷۷۱۶۷۴۹	۷۳۲۴۷۸۲	۶۹۱۶۱۸۳	۶۵۱۴۰۹۵	۶۱۲۲۷۰۰	جمعیت جهان
۲۵	۲۴٫۱	۲۳٫۴	۲۲٫۶	۲۱٫۷	۲۰٫۸	درصد جمعیت کشورهای اسلامی به جمعیت جهان

مأخذ: esa-un.org

شکل ۴- متوسط تراکم جمعیت در کشورهای اسلامی سال (۲۰۱۰-۲۰۱۵)

مأخذ: esa-un.org

شکل ۳- جمعیت کشورهای اسلامی- سال (۲۰۱۰-۲۰۱۵)

مأخذ: esa-un.org

شکل ۵- نسبت جنسی در بدو تولد در کشورهای اسلامی سال ۲۰۱۰-۲۰۱۵)

مأخذ: esa.un.org

۱۹۲۱ نفر، مالدیو با داشتن ۱۰۹۵ نفر، بنگلادش با داشتن ۱۰۶۶ نفر در هر کیلومتر مربع از پر ازدحام ترین کشورهای اسلامی محسوب می‌شوند. بر این اساس، سورینام با تراکم ۳ و لیبی و گویان و موریتانی هر یک با تراکم ۴ نفر در هر کیلومتر مربع از کم تراکم ترین کشورهای اسلامی هستند. همچنین کشور ایران از این نظر با دارا بودن تراکم نسبی ۴۶ نفر در هر کیلومتر مربع رتبه‌ی ۳۶ را در میان ۵۷ کشور اسلامی داراست.

❖ نسبت جنسی در بدو تولد

نسبت مولید پسر به مولید دختر نسبت جنسی در بدو تولد نامیده می‌شود. این شاخص به طور طبیعی در بدو تولد ۱۰۵ است یعنی به ازای هر یک صد مولید دختر، ۱۰۵ مورد مولید پسر به وقوع می‌پیوندد.

با بررسی میزان نسبت جنسی در بدو تولد در جمعیت کشورهای اسلامی در بین سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۱۵ می‌توان دریافت که کشور آذربایجان بالاترین میزان نسبت جنسی در بدو تولد با عدد ۱۱۵ می‌باشد و پس از آن کشورهای پاکستان با نسبت جنسی ۱۰۹ و سورینام با نسبت جنسی ۱۰۸ بیشترین نسبت جنسی را دارا می‌باشند. همچنین نسبت جنسی کشورهای اسلامی بین اعداد ۱۰۲ تا ۱۱۵ قرار دارد که عدد نرمال این شاخص معادل ۱۰۵ است و تفاوت از میزان رقم استاندارد می‌تواند ناشی از تفاوت ثبت تعداد زنان و مردان در بدو تولد در کشورها ناشی گردد. به لحاظ ثبت نزدیک به صد در صدی مولید در ایران، این میزان در کشور برابر ۱۰۵ می‌باشد که کاملاً با عدد طبیعی نسبت جنسی مطابقت دارد. سیستم موفق و یا ناموفق ثبت وقایع حیاتی در کشورها مستقیماً بر روی این شاخص تأثیر دارد.

❖ میانه‌ی سنی جمعیت

میانه‌ی سنی برابر است با سنی که نیمی از جمعیت بالاتر و نیمی از جمعیت پایین‌تر از آن به لحاظ سنی قرار دارند. بیشترین میانه‌ی سنی در سال ۲۰۱۰ در بین کشورهای اسلامی مربوط به کشور آلبانی با ۳۱٫۹ سال و پس از آن کشورهای قطر با ۳۱٫۶ و امارات متحده با ۲۸ سال قرار دارند و کمترین عدد میانه‌ی سنی مربوط به کشور

نیجر با ۱۵/۱ سال و پس از آن مربوط به کشور اوگاندا و چاد با ۱۵/۵ می‌باشد. هر چه میزان میانه‌ی سنی در جمعیت بالا باشد به همان نسبت جمعیت آن کشور سالخورده‌تر محسوب می‌گردد. همچنین کشور ایران با میانه‌ی سنی ۲۷ سال دارای رتبه‌ی ۱۲ در بین کشورهای اسلامی می‌باشد. متوسط جهان برای عدد میانه‌ی سنی در سال ۲۰۱۰ برابر با ۲۸/۵ سال می‌باشد. یعنی نیمی از جمعیت جهان کمتر از سن ۲۸/۵ سال و نیمی دیگر بیش‌تر از آن قرار دارند.

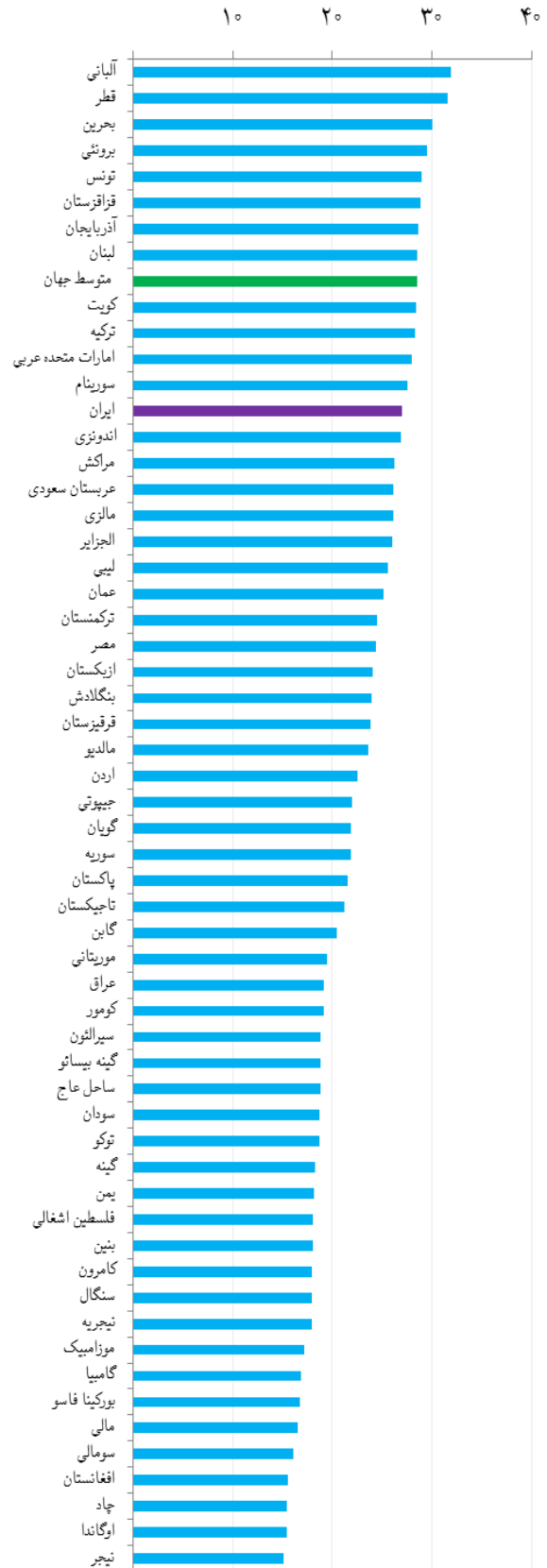
❖ میزان رشد جمعیت

برای محاسبه‌ی رشد جمعیت معمولاً دو عامل طبیعی مولید و مرگ را در نظر می‌گیرند مگر اینکه عوامل مهاجرت نقش مهمی در افزایش یا کاهش جمعیت یک منطقه داشته باشد. در این صورت لازم است حجم مهاجرت و موازنه‌ی آن را در محاسبات وارد کرد. در محاسبات جمعیتی، به جای ارقام مطلق افزایش جمعیت، از میزان افزایش رشد جمعیت استفاده می‌شود. میزان رشد، مقدار افزایش جمعیت یک منطقه را در یک دوره‌ی مشخص نسبت به هزار یا صد نفر از جمعیت نشان می‌دهد.

در سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵ بالاترین میزان رشد جمعیت مربوط به کشور عمان با ۷/۸ و پس از آن قطر با ۵/۹ و چاد با رقم ۳/۸ درصد قرار دارند و کم‌ترین میزان رشد مربوط به کشور آلبانی با ۰/۳ درصد می‌باشد و پس از آن کشور گویان با ۰/۵ و کشور سوریه با ۰/۶ درصد پایین‌ترین میزان رشد جمعیت را دارا می‌باشند. همچنین بر اساس آمارهای ارائه شده کشور ایران در سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۱۵ میزان رشد ۱/۳ درصد را دارا می‌باشد که به لحاظ رشد جمعیت از بین ۵۷ کشور مورد مطالعه رتبه‌ی ۴۵ را دارا می‌باشد. متوسط جهانی رشد جمعیت در سال ۲۰۱۰-۲۰۱۵ برابر با ۱/۱۵ درصد می‌باشد.

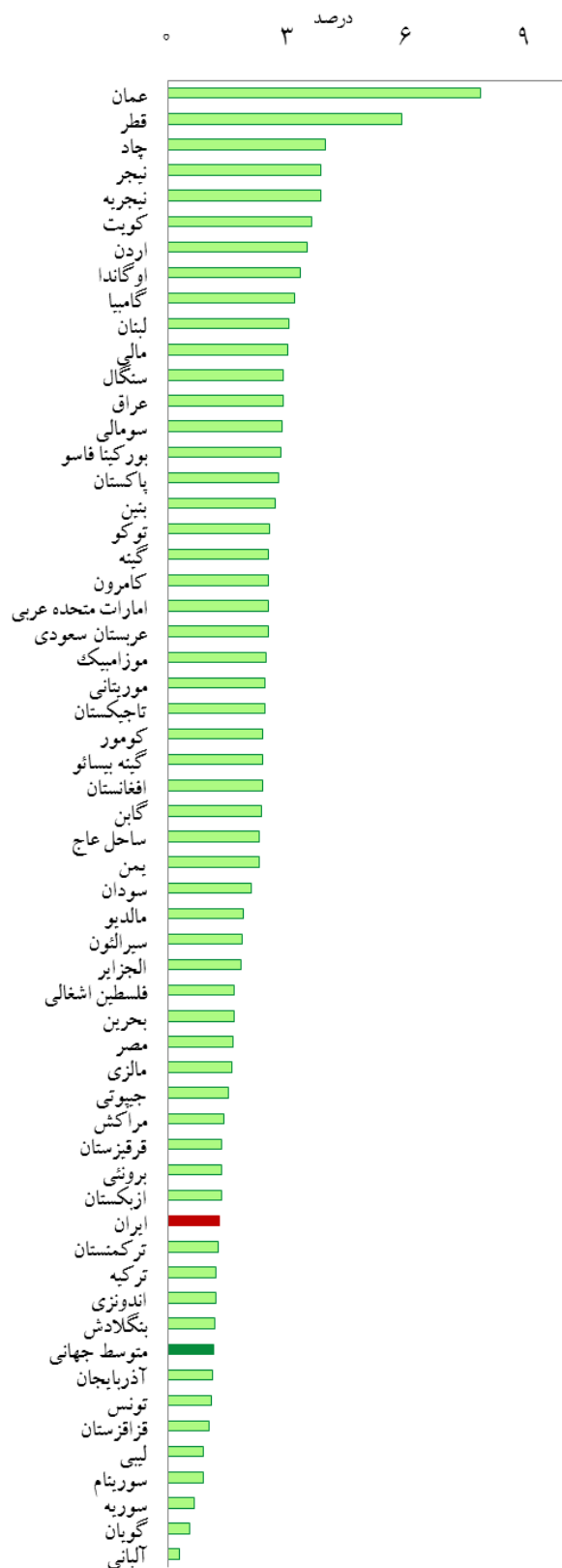
❖ نتیجه‌گیری

نتایج مطالعه‌ی تغییرات جمعیتی و ساخت و ترکیب آن‌ها و مقایسه‌ی شاخص‌های جمعیتی کشورهای اسلامی و جایگاه جمهوری اسلامی ایران در بین این کشورها می‌تواند در بحث سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مورد استفاده قرار گیرد. همچنین آگاهی از شاخص‌های مربوط به جمعیت از جمله در خصوص تعداد جمعیت، توزیع مکانی جمعیت، میانه‌ی سنی، میزان رشد

شکل ۶- میانگین سنی در کشورهای اسلامی سال (۲۰۱۵-۲۰۱۰)

مأخذ: esa.un.org

شکل ۷- نرخ رشد جمعیت کشورهای اسلامی- سال (۲۰۱۵-۲۰۱۰)

مأخذ: esa-un.org

جمعیت و... در برنامه‌هایی چون توسعه و بهداشت حائز اهمیت می‌باشد.

تحقیق حاضر بر اساس معیارهایی که در مقدمه در خصوص انتخاب کشورهای اسلامی توضیح داده شد، ۸۸ درصد از کل جمعیت مسلمانان جهان را پوشش می‌دهد. در حال حاضر ۲۴۳ درصد از کل جمعیت جهان را مسلمانان تشکیل می‌دهد و ۲۳/۴ درصد را جمعیت کشورهای اسلامی.

ایران به لحاظ جمعیت، رتبه‌ی پنجم را در بین کشورهای اسلامی دارا بوده و به لحاظ میانه‌ی سنی با رقم ۲۷ سال رتبه‌ی ۱۲ را دارا می‌باشد که رقم اخیر نشان می‌دهد که کشور ایران دارای ترکیب جمعیت نسبتاً جوان‌تری نسبت به سایر کشورهای مورد مطالعه می‌باشد.

از نظر میزان رشد جمعیت کشور دارای رتبه‌ی ۴۵ است و بالاترین میزان رشد مربوط به کشور عمان با ۷/۸ درصد می‌باشد.

❖ منابع

زنجانی، حبیب اله، تحلیل جمعیت‌شناختی، ۱۳۸۳، انتشارات سمت

سایت صندوق جمعیت سازمان ملل (UNFPA)،
United nations, Department of economic and Social affairs
صندوق جمعیت سازمان ملل (UNFPA)، نشریه
(The state of world population ۲۰۱۱)

کلانتری، صمد؛ روش‌های مقدماتی تحلیل جمعیت، تهران، مانی، ۱۳۷۵
گلی زواره، غلامرضا، سرزمین اسلام (شناخت اجمالی کشورها و نواحی مسلمان‌نشین جهان)، ۱۳۷۲، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی نورالهی، طه، هفته‌نامه‌ی خبری-تحلیلی برنامه، سال نهم، شماره ۴۱۰
Population Division, population Estimates and projections section / esa-un.org

